

ՀԱՅԵՐԵՆԻՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԽՆԴՐԻ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԸ ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼՈՒՄ

*Վահե Սարգսյան**

Բանալի բառեր՝ Վրաստան, Ջավախք, իրավական կարգավիճակ, վրացալեզու մամուլ, վրաց հասարակական-քաղաքական միտք:

Վրաստանի հարավային Սամցխե-Ջավախք նահանգում և վերջինիս հարակից Ծավկայի շրջանում հայերենին իրավական կարգավիճակ շնորհելու անհրաժեշտության մասին, որպես գերազանցապես հայաբնակ այդ տարածաշրջանի զարգացման առաջնային նախապայման, բազմիցս է խոսվել: Վրաստանի անկախացումից ի վեր հայերենին իրավական կարգավիճակ շնորհելու մասին պահանջով բազմիցս հանդես են եկել Սամցխե-Ջավախք-Ծավկա (այսուհետ՝ Ջավախք) տարածաշրջանի մի շարք հասարակական-քաղաքական կազմակերպություններ և ազդեցիկ գործիչներ¹: Ցավոք, Վրաստանի բոլոր ժամանակների իշխանությունները որևէ կերպ չեն արձագանքել ջավախահայության այս պահանջին: Վրաստանն անգամ չի վավերացրել «Տեղաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների խարտիան» (Ստրասբուրգ, 05.11.1992), որի պարտավորությունն ստանձնել է եվրակառույցներին անդամակցելիս (1999 թվականից): Արդյունքում՝ ներկայում Վրաստանում վրացերենի (պետական լեզվի)² կողքին Վրաստանի սահմանադրությամբ ամրագրված (8-րդ հոդված) իրավական կարգավիճակ ունի միայն արխազերենը³:

* ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի սփյուռքի և հայկական գաղթօջախների պատմության բաժնի գիտաշխատող, պ.գ.թ.:

¹ Ջավախքում հայերենի իրավական կարգավիճակի հարցի շուրջ, 21-րդ ԴԱԸ, թիվ 3 (49), 2013, էջ 63-74:

² Վրացերենի պահպանման և զարգացման իրավաբանական երաշխիքներ ստեղծելու նպատակով Վրաստանի խորհրդարանը 2015թ. հուլիսի 22-ին ընդունեց օրենք «Պետական լեզվի մասին», որտեղ սահմանվեց նաև «ազգային փոքրամասնությունների լեզու» հասկացությունը, ինչպես նաև հստակեցվեցին երկրի ոչ վրացի ազգաբնակչության կողմից մայրենիի կիրառման ինչ-ինչ սկզբունքներ:

³ Վրաստանի սահմանադրության 8-րդ հոդվածը սահմանում է. «Վրաստանի պետական լեզուն հանդիսանում է վրացերենը, Աբխազիայի Ինքնավար Հանրապետությունում՝ նաև արխազերենը», տե՛ս Տեղաշրջանային կոնստիտուցցիոն, միջընթաց 1995 ՎՊԼԸ 24 հոկտեմբեր, միջնակ 8, Տեղաշրջանային կոնստիտուցցիոն 2002 ՎՊԼԸ 10 օգոստոսի կոնստիտուցցիոն 1689-ՆՆՁԼ, №28, 28.10.2002 Վ., միջնակ 128:

**2009թ. ՀՀ նախագահ Ս.Սարգսյանի՝ հայերենը Վրաստանում
մարզային լեզու ճանաչելու անհրաժեշտության մասին
սեպտեմբերյան հայտարարությունը**

ՀՀ իշխանությունները, հետխորհրդային ողջ ժամանակահատվածում հայեցակարգային մոտեցումներ չցուցաբերելով Ջավախքի հիմնահարցի նկատմամբ, առանձնակի կերպով չէին արձագանքում նաև Ջավախքում հայերենին իրավական կարգավիճակ շնորհելու ջավախահայության պահանջներին: Այդ իմաստով աննախադեպ էր 2009թ. ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի՝ հայերենը Վրաստանում մարզային լեզու ճանաչելու, ՀԱԵ Վիրահայոց թեմի իրավական գրանցման և Վրաստանում հայկական հուշարձանների պահպանության վերաբերյալ հայտարարությունը: 2009թ. սեպտեմբերի 1-ին ՀՀ ԱԳՆ կենտրոնական ապարատի և արտասահմանում ՀՀ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների և հյուպատոսական ծառայությունների ղեկավարների հետ ամենամյա հանդիպման ժամանակ ՀՀ նախագահ Ս.Սարգսյանը, անդրադառնալով Ջավախքի հիմնախնդրին, նշեց. «Ջավախքի նկատմամբ մեր վարած քաղաքականության տրամաբանությունը, բովանդակային առումով, պետք է բխի «Ինտեգրում առանց ձուլման» սկզբունքից: Ինտեգրումը, այս դեպքում, պետք է ենթադրի վիրահայերի՝ Վրաստանի արժանապատիվ, կարող, հարգված քաղաքացիների համբավի ամրագրումը: Կարծում եմ, որ *հայերենը Վրաստանում մարզային լեզու ճանաչելու* (ընդգծումը մերն է՝ Վ.Ս.) Հայ Առաքելական սուրբ եկեղեցու գրանցումն ապահովելու, Վրաստանի՝ հայկական հուշարձանների պահպանմանն ուղղված քայլերը Վրաստանում միայն նպաստելու են հայ-վրացական բարեկամության ամրապնդմանը, փոխվստահության մթնոլորտի խորացմանը: Այս բոլոր հարցերում մենք պետք է լինենք նրբանկատ, բայց հետևողական և սկզբունքային»¹:

ՀՀ նախագահի վերոնշյալ աննախադեպ հայտարարությանը հայկական և վրացական շրջանակները տարբեր կերպ արձագանքեցին: Ջավախահայությունը, բնականաբար, ողջունեց նախագահ Սարգսյանի այս քայլը, վրացական մամուլը և հասարակական-քաղաքական միտքը, ընդհակառակը, հուժկու քննադատության ենթարկեցին այն: Մինչ վրացական կողմի նշված արձագանքներին անդրադառնալը՝ փաստենք, որ վրացական մամուլը հասարակական-քաղաքական տարբեր գործիչների շուրթերով մշտապես անդրադարձել է ինչպես Ջավախքում հայերենին իրավա-

¹ Հայաստանի Հանրապետություն, N 168, 2009:

կան կարգավիճակ տալու խնդրին, այնպես էլ փոխկապակցված երկու այլ՝ ջրավախահայության կողմից վրացերենի յուրացմանը և դպրոցներում վրացերենի ուսուցմանն առնչվող հարցերին:

Վրացական անդրադարձը Ջավախքում հայերենին իրավական կարգավիճակ տալու խնդրին՝ մինչ ՀՀ նախագահի 2009թ. սեպտեմբերյան հայտարարությունը

«Ռեզոնանսի» թերթը, ծավալուն անդրադարձ կատարելով Ջավախքում վրացերենի տարածման և ուսուցման խնդիրներին, խիստ մտահոգություն է հայտնում, որ Ջավախքը գրեթե կտրված է վրացական իրականությունից, այստեղ չի հասնում վրացալեզու մամուլը, չեն հեռարձակվում վրացական հեռուստատեսությունները, ոչ վրացալեզու դպրոցներում թույլ հիմքերի վրա է վրացերենի, Վրաստանի պատմության և աշխարհագրության ուսուցումը և այլն: Խնդիրը ներկայացնելիս հողվածագիրը մեղադրում է Սամցխե-Ջավախքի նահանգապետ, հայազետ Գիզլա Բարամիձեին, որին, ըստ հեղինակի, բացարձակապես չի հուզում այս ամենը: Թերթը մեծ կարևորություն է տալիս վրացերենի՝ որպես սահմանադրորեն ամրագրված պետական լեզվի տիրապետմանը Ջավախքում, ինչի համար էլ հարկավոր է իրականացնել համապատասխան կրթական և այլ ծրագրեր: «Եթե այսպես շարունակվի, ապա Ջավախքում կարող է ստեղծվել Աբխազիայից ավելի վատթար վիճակ», - եզրափակում է հողվածագիրը¹: Գրեթե նույն հարցադրումներով է հանդես գալիս նաև վրացական վրացալեզու մեկ այլ թերթ՝ «Ախալի թաոբա»-ն: Հողվածագիրը ցավով է խոսում այն մասին, որ երկրի ոչ վրացի ազգաբնակչությունը (հայեր, ռուսներ, ադրբեջանցիներ) գրեթե չի տիրապետում վրացերենին, ինչը լուրջ հիմնախնդիր է առաջացնում: Թերթը հիշեցնում է, որ ԽՍՀՄ-ն արդեն վաղուց գոյություն չունի, և Վրաստանի հայերն ու ադրբեջանցիները վրացիների հետ պետք է խոսեն ոչ թե նախկինի նման ռուսերեն, այլ վրացերեն: Վրացերենին չտիրապետելը հեղինակի կողմից համարվում է պետության հանդեպ ոչ հարգալից, արհամարհական վերաբերմունք, և վրացերեն չիմացողները չեն կարող համարվել երկրի լիարժեք քաղաքացիներ²: Դարձյալ ոչ մի խոսք երկրի ոչ վրացի ժողովուրդների լեզվական իրավունքների մասին: Անդրադառնալով Ջավախքում հայերենի կարգավիճակի խնդրին՝ «Ասավալ-դասավալի» թերթի

¹ "ՐջԽԹՆՆԵՆՈ" («Ռեզոնանսի» - «Ռեզոնանս»), N 163, 2001:

² "ՏԵՆԸՈ ՕՏԹՃՏ" («Ախալի թաոբա» - «Նոր սերունդ»), N 285, 2001:

հողվածագիրը քննարկում է Ախալքալաքում դատավարությունը հայերենով անցկացնելու հարցը: Խոսելով Ախալքալաքի շրջանի դատավոր Սուսաննա Մանուկյանի՝ դատավորի որակավորման քննությունները վրացերենով հանձնելու առթիվ արտահայտած դժգոհության մասին՝ թերթը մեղադրում է Ս.Մանուկյանին և՛ վրացերենին չտիրապետելու, և՛ այն պահանջի համար, ըստ որի՝ հայաբնակ Ջավախքում դատավարությունը պետք է իրականացվի հայերեն: Թերթը, մեջբերելով Ս.Մանուկյանի հետևյալ խոսքերը՝ «Բարի եղեք և նկատի ունեցեք, որ Ջավախքը Վրաստանի հայալեզու տարածաշրջան է», բարկությամբ նշում է, որ եթե նախկինում վրացերենի դեմ բողոքում էին շարքային դաշնակցականները, ապա այսօր դա անում են նաև պաշտոնյաները: Թերթը կրկին հիշեցնում է, որ Վրաստանի ողջ տարածքում պետական լեզուն վրացերենն է, իսկ Վրաստանի սահմանադրությամբ երկրում գոյություն չունի հայալեզու տարածաշրջան, և քանի դեռ հայազգի խորհրդարանականներին չի հաջողվել հայերենին կարգավիճակ շնորհել, Ս.Մանուկյանը պարտավոր է որակավորման քննությունները հանձնել և դատավարությունն իրականացնել վրացերեն¹: 2005թ. համարներից մեկում ծավալուն անդրադարձ կատարելով Ջավախքում տիրող իրավիճակին՝ հայերենին կարգավիճակ շնորհելու ջավախահայության պահանջներն է ներկայացնում «Ախալի թառփան»: Հողվածագիրը մանրամասն նկարագրում է «Վարդերի հեղափոխությունից» հետո Ջավախքում ստեղծված վիճակը և փաստում, որ Ախալքալաքի ու Նինոծմինդայի շրջաններում համարյա չի գործում Վրաստանի օրենսդրությունը, տեղում չեն օգտագործում վրացերենը և դրա հետ մեկտեղ՝ հանդես են գալիս փաստաթղթերը վրացերենով կազմելու դեմ²: Թերթը նաև մեջ է բերում ՀՀ ԱԺ փոխխոսնակ Վահան Հովհաննիսյանի արտահայտած միտքը, ըստ որի՝ ջավախահայության իրավունքները պաշտպանված չեն: Հաջորդիվ հողվածագիրը վրաց հասարակական-քաղաքական մտքին բնորոշ առոգանությամբ Հ.Յ. Դաշնակցություն կուսակցությանը մեղադրում է անջատողականություն հրահրելու մեջ և ավելացնում իրականում գոյություն չունեցող մի շարք երևույթներ, օրինակ՝ Ջավախքում ազգաբնակչությունը լրջորեն զինված է, այստեղ ոստիկանությունը չի վերահսկում իրավիճակը, որից ելնելով էլ Ջավախքում, իբր, անհնար է քաղաքացիների ազատ տեղաշարժը և այլն:

¹ "სხვადასხვადას" («Ասավալ-դասավալի», թարգմ.՝ «Ոչ ոք չգիտի՝ որտեղ է նա, ինչ է պատահել նրան»), N 30, 2003:

² "სხვადას" (N 353, 2005):

Մամցիւն-Ջավախքի և Քվեմո-Քարթլիի՝ համապատասխանաբար հայերով ու ադրբեջանցիներով հոծ բնակեցված նահանգներում իրականացվող պետական լեզվի (վրացերենի) ուսուցման ծրագրի մասին է ներկայացնում «Մեթոխե» թերթը: Հոդվածագիրը նշում է, որ Ջ.Գամսախուրդիայի ժամանակներից կարևորված և հետագայում բարձիթողի վիճակում գտնվող նշյալ հարցը նորովի վերանայվեց Մ.Սաակաշվիլու իշխանության կողմից, քանի որ, ինչպես նշում է թերթը, նոր իշխանությունները գայրույթով լցվեցին այլազգիներով (ոչ վրացիներով) բնակեցված շրջանների այն պաշտոնյաների նկատմամբ, ովքեր չէին տիրապետում վրացերենին, միաժամանակ խստորեն պահանջվեց ողջ գրագրությունն իրականացնել վրացերեն: Թերթը ներկայացնում է Վրաստանի կրթության և գիտության նախարարության «Ապագան սկսվում է այսօր» ծրագիրը, որի շրջանակներում մի շարք մասնագետներ են գործուղվել Ջավախքի և Քվեմո Քարթլիի շրջաններ՝ վրացերենը մասսայականացնելու նպատակով¹: Ռուս-վրացական հարաբերությունների հերթական սրման շրջանում՝ 2006թ., «Ախալի թառքա» թերթին տված ծավալուն հարցազրույցի մեջ անդրադառնալով տարածաշրջանային զարգացումներին, Վրաստանի հայկական եկեղեցիների հանդեպ հայոց պահանջատիրությանը, Ջավախքի հիմնահարցին՝ քաղաքագետ Սոսո Ցինցաձեն շոշափում է նաև Ջավախքում վրացերենի կիրարկման խնդիրը. «Մենք այսօր չպետք է թույլ տանք, որ Վրաստանում ապրող ցանկացած էթնիկական ներկայացուցիչ ավելորդ համարի իմանալ վրացերենը: Նման արդյունք արդեն ունենք Ախալքալաքում, որտեղ ոչ ոք չի տիրապետում վրացերենին, իսկ դա կոմունիստական քաղաքականության արդյունքն է: Ոչ ոք չպետք է մոռանա, որ Վրաստանում կա միայն մի պետական լեզու՝ վրացերենը», - եզրափակում է իր խոսքը Ս.Ցինցաձեն²:

***Վրացական արձագանքը ՀՀ նախագահ Ս.Սարգսյանի
2009թ. սեպտեմբերյան հայտարարությանը***

Վիրահայության (հատկապես ջավախահայության) և ՀՀ-ի վերաբերյալ քննադատական բազմաթիվ հոդվածների և հրապարակումների հերթական առիթը, ինչպես նշեցինք, ՀՀ նախագահի 2009թ. սեպտեմբերյան աննախադեպ հայտարարությունն էր, որին անմիջապես արձագանքեցին վրացա-

¹ "მეოთხე" («Մեթոխե» - «Չորրորդ»), N 5, 2006:

² "ახალი თაობა", N 190, 2006.

կան գրեթե բոլոր տպագիր թերթերը¹: Առանց այն էլ շիկացած մթնոլորտն էլ ավելի բորբոքվեց, երբ Վրաստանի ՆԳ նախարարության ներկայացուցիչ Շոթա Խիզանիշվիլին թյուրիմացաբար հայտարարեց, որ Սամցխե-Ջավախքի Ադիգենի շրջանում՝ վրաց-հայկական պետական սահմանի մոտ, հայտնաբերվել են երեք վրացի սահմանապահների դիակներ: Իրականում Ադիգենի շրջանը սահմանակցում է ոչ թե ՀՀ-ին, այլ Թուրքիային: Չնայած Վրաստանի և ՀՀ պատկան մարմինների կողմից շուտով պաշտոնապես տեղեկացվեց տեղի ունեցած վրիպակի մասին, այդուհանդերձ, այս տեղեկատվությունն առավել խորացրեց ՀՀ նախագահի կողմից մեկ օր առաջ տարածված նշյալ հայտարարությամբ վրացական շրջանակներում առաջացած հակահայկական տրամադրությունները: Անգամ լուրեր տարածվեցին հայ-վրացական սպասվելիք պատերազմի մասին, հայկական ագրեսիայից պաշտպանվելու համար հնչեցին համընդհանուր մոբիլիզացիա սկսելու կոչեր և այլն: «Ախալի թառփա» թերթն այս աղմուկի խորացման մեղքը բարդում է աշխարհագրություն չիմացող ՆԳՆ պաշտոնյայի վրա, այդուհանդերձ, «փաստը մնում է փաստ, որ վրացիները լրջորեն անհանգստացած են հարևան Հայաստանի քաղաքականությունից՝ սկսած ՀՀ նախագահի «խորհուրդներից», ավարտած հայ գիտնականների և փորձագետների հակավրացական տրամադրություններով»²: Իր հերթին, Կովկասի հարցերով փորձագետ Մամուկա Արեշիձեն ՀՀ նախագահի նշյալ հայտարարության առիթով «Ռեզոնանսի» թերթին ասել էր հետևյալը. «Կուլիսային խաղեր են, ուրիշ ոչինչ: Հայաստանը, եթե նույն հարցը դներ Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի կամ այլ պետությունների առջև, որտեղ հավաք կերպով ապրում են հայերը, ապա ամեն ինչ պարզ կլիներ: Ստացվում է, որ ՀՀ նախագահն այդ հարցը բարձրացնում է այնտեղ, որտեղ ստացվում է»³: ՀՀ նախագահի՝ Ջավախքում հայերենը տարածաշրջանային լեզու հռչակելու անհրաժեշտության մասին հայտարարությունը խիստ ուշագրավ է համարում նաև «Ղվելա սիախլե» թերթը: Հայտարարությունն առիթ է ծառայում, որ թերթը համապարփակ անդրադառնա նաև տարածաշրջանային զարգացումներ-

¹ Շնորհակալ աշխատանք է կատարել «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամի աշխատակից Վահրամ Հովանը, որը վրացական ռուսալեզու էլեկտրոնային կայքի նյութերի հիման վրա ի մի է բերել ՀՀ նախագահի նշյալ հայտարարությանն ի պատասխան վրացական կողմի արձագանքները, տե՛ս Վրացական արձագանքը հայ-վրացական հարաբերությունների վերջին զարգացումներին, http://noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=429: Մույն աշխատանքում մենք ներկայացնում ենք նշյալ խնդրի վերաբերյալ վրացական վրացալեզու տպագիր մամուլում տեղ գտած դիրքորոշումները, կարծիքներն ու արձագանքները:

² "Նեճճօ օճօճ", N 233, 2009.

³ "ՐջՆօճճՆօ", N 210, 2009.

րում ՀՀ աճող դերակատարմանը, հայ-թուրքական սահմանի հնարավոր բացմանը, Բաքու-Թբիլիսի-Կարս երկաթուղու կարևորությանը և այլն: Թերթն այս շրջանակներում անդրադառնում է նաև տվյալ շրջանում կրկին սրված ՀՀ-Վրաստան սահմանային խնդրին: Հայտնի է, որ տվյալ շրջանում Բավրա գյուղի հատվածում վրաց սահմանապահները 3 կմ սահմանային երկարությամբ շուրջ 400 մ առաջ էին շարժվել, ինչի պատճառով Բավրայի բնակիչները զրկվել էին սեփականության մասին վկայականով իրենց պատկանող արոտավայրերը շահագործելու հնարավորությունից: Հայրենի գյուղի բնակիչների իրավունքների պաշտպանության համար տևական պայքար տարավ նաև Բավրայի գյուղապետ Կորյուն Սումբուլյանը: Այդուհանդերձ, «Ղվելա սիախլե» թերթը թերահավատորեն է վերաբերվում հայկական կողմի տարածած այս տեղեկատվությանը և քաղաքագետ Ռամազ Մաղվարեիլիձեի շուրթերով մտահոգություն հայտնում, որ Վրաստանը, փաստորեն, լուրջ սահմանային խնդիրներ ունի ինչպես Ռուսաստանի, այնպես էլ ՀՀ-ի և Ադրբեջանի հետ¹:

Հաջորդիվ ներկայացնենք «Մաքարթվելուս ռեսպուբլիկա» թերթի արձագանքը: Ծավալուն հրապարակման մեջ հողվածագիրը նախապես հիշատակում է վրացական «ավանդական» տեսակետները հայերի՝ Վրաստանում հյուր լինելու, պատմության ընթացքում հայերի՝ վրացիներին մշտապես դավաճանելու, Մ.Բադրամյանի անվան արխագահայկական գումարտակի վերաբերյալ և անցնում Ս.Սարգսյանի վերոնշյալ հայտարարության քննարկմանը: Հողվածագիրը, «հիմարություն», «սադրանք» որակելով հայտարարությունը, նշում է, որ ՀՀ նախագահը ծանոթ չէ Վրաստանի սահմանադրությանը, որով ամրագրված են երկու պետական լեզուներ՝ վրացերենը և արխագերենը: Հրապարակագիրն իր խոսքում մեղադրում է Վրաստանի իշխանություններին, որոնց ապաշնորհ և անհեռատես քաղաքականության արդյունքում է նման, հեղինակի վառ բնորոշմամբ, «դաշնակցական պահանջներով» հանդես եկել Սերժ Սարգսյանը²: ՀՀ նախագահի նշյալ հայտարարությունը մեկ այլ դիտանկյունից է քննում մեկ այլ թերթ՝ «Ասավալ-դասավալին»: Հողվածագիրը, սուր քննադատության ենթարկելով երկրի նախագահ Մ.Սաակաշվիլուն և նրա վարած տարածաշրջանային քաղաքականությունը, նկարագրում է 2009թ. ամռանը Երևան կատարած նրա պաշտոնական այցը և ՀՀ-ում բարձրագույն պարզկների և

¹ "ցցված" სიხლვ" («Ղվելա սիախլե» - «Ամեն նորություն»), N 35, 2009:

² "საქართველოს რეპუბლიკა" («Մաքարթվելուս ռեսպուբլիկա» - «Վրաստանի Հանրապետություն»), N 175, 2009:

կոչումների արժանանալու հանգամանքը: Հեղինակն ի վերջո հանգում է այն եզրակացության, որ հայերն անտեղի ոչինչ չեն անում, և Մ.Սաակաշվիլու հետ գրկախառնվելու արդյունքում ՀՀ նախագահը շուտով հանդես եկավ հայերենը Վրաստանի տարածաշրջանային լեզու հռչակելու մասին պահանջով¹: Շարունակելով Մ.Սաակաշվիլուն ներկայացվող մեղադրանքների տարափը՝ թերթը Աջարիայով անցնող Ախալցխա-Բաթում ավտոմայրուղու վերակառուցման ծրագիրը ևս կապում է Մ.Սաակաշվիլու հայամետ քաղաքականության հետ և անգամ կասկածներ հայտնում, որ Աբխազիան ու Ցխինվալի տարածաշրջանը (Հարավային Օսիան՝ Վ.Ս.) Ռուսաստանին հանձնած Մ.Սաակաշվիլին տվյալ փուլում էլ աշխատել է Ջավախքը Հայաստանին հանձնելու ուղղությամբ:

Ջավախքում հայերենը տարածաշրջանային լեզու հռչակելու մասին հայտարարությանն է անդրադարձել նաև փորձագետ Գիա Խուխաշվիլին: «Ախալի թառքա» թերթին տված հարցազրույցում վերջինս, անդրադառնալով Վրաստանի շուրջ տեղի ունեցող մի շարք ոչ նպաստավոր զարգացումներին, պոտենցիալ վտանգներ է մատնանշում նաև Ջավախքում: Ըստ փորձագետի՝ քանի դեռ Վրաստանը չի դարձել կայուն երկիր, հայերենին կարգավիճակի շնորհման մասին հայտարարությունը վատ նախանշանների տեղիք կարող է տալ²: Նույն օրերին «Սաքարթվելոս ռեսպուբլիկա» թերթում ծավալուն հրապարակմամբ է հանդես գալիս նաև ոչ անհայտ Բոնդո Արվելաձեն: Համակողմանիորեն վերլուծելով խնդրո առարկա հայտարարությունը՝ Բ.Արվելաձեն հիմնագուրկ է համարում Վրաստանի՝ հայկական պատմաճարտարապետական հուշարձանների հանդեպ հայկական պահանջները, քանի որ, ըստ նրա, այդ քանակը (շուրջ 653 հուշարձան) հայ գիտնականների կողմից արհեստականորեն ուռճացված է, իսկ իրական թիվը պարզելու համար հարկավոր է ստեղծել հատուկ հանձնաժողով³: Բ.Արվելաձեն նույն կերպ դեմ է հանդես գալիս նաև ՀԱԵ Վիրահայոց թեմին իրավական կարգավիճակ շնորհելուն: Վերջինս ՀԱԵ հոգևոր գործունեության համար չի տեսնում որևէ խոչընդոտ, հետևաբար, ըստ Բ.Արվելաձեի, կարիք չկա այդպիսի քայլի: Բ.Արվելաձեին զարմացրել է նաև Սերժ Սարգսյանի հայտարարության՝ հայերենին մարգային լեզվի կարգավիճակ շնորհելուն վերաբերող հատվածը, որի քննությանն է նվիրել իր հրապարակախոսական ակնարկի կեսից ավելին: «Եթե այսօր պահանջում են հայերենը տարա-

¹ "საგვლ-დასავლი", N 36, 2009.

² "სახლი თაობა", N 238, 2009.

³ "საქართველოს რესპუბლიკა", N 179, 2009.

ծաշրջանային լեզու հայտարարել, հավանական է, որ շատ շուտով էլ կպահանջեն Ջավախքի ինքնավարությունը և ապա վրացական հինավուրց այդ հողը Հայաստանին միացնելը՝ հայկական սահմանը տեղափոխելով Տաշիսկարի: Դա հայերի դարավոր երազանքն է»,¹- նշում է Բ.Արվելաձեն և բերում վիճակագրական տվյալներ աշխարհի մի շարք երկրներում ապրող հայերի թվակազմի վերաբերյալ, այն է՝ Ռուսաստանում՝ 1 մլն 13 հազ. (ոչ պաշտոնական՝ 2 մլն), ԱՄՆ-ում՝ 1 մլն, Ֆրանսիայում՝ 0,5 մլն, Իրանում՝ 150 հազ., Լիբանանում՝ 120 հազ., Սիրիայում՝ 126 հազ., Վրաստանում՝ 300 հազ.¹: Այստեղ Բ.Արվելաձեն հռետորական հարց է տալիս, թե ինչու պարոն Սերժ Սարգսյանը նույն կերպ չի դիմում իր բարեկամ Ռուսաստանին և հանդես գալիս Մոսկվայում, Կրասնոդարում և այլ վայրերում դպրոցներ բացելու, հայերենին տարածաշրջանային լեզվի կարգավիճակ տալու հավակնություններով: Ըստ Բ.Արվելաձեի՝ ԱՄՆ Լոս Անջելես քաղաքը հաճախ անվանում են Լոս Արմենոս, քանի որ այնտեղ բազմաթիվ հայեր են ապրում, հետաքրքիր է՝ ինչո՞ւ ԱՄՆ ղեկավարությունից չեն պահանջում հայերենի կարգավիճակ: «Նրանց տրամաբանությամբ՝ Վրաստանը Բաբելոնի աշտարակ է»,²- միտքը եզրափակում է Բ.Արվելաձեն: Հեղինակն իր ծավալուն անդրադարձի ավարտին եզրակացնում է, որ Ս.Սարգսյանն իր նշյալ հայտարարությունն արել է Կրեմլի թելադրանքով, քանի որ, ըստ Բ.Արվելաձեի, Վ.Պուտինը ձգտել է Ս.Սարգսյանի միջոցով ապակայունացնել տարածաշրջանը, բախումներ հրահրել հայերի ու վրացիների միջև: Դրանով, ըստ Բ.Արվելաձեի, անկայուն երկրի համբավ ձեռք կրերի նաև Վրաստանը, ներդրողները կիրաժարվեն գալ երկիր, կվտանգվի նաև ապագայում ՆԱՏՕ մտնելու ճանապարհը:

ՀՀ նախագահի՝ ինդրո առարկա հայտարարությանը ծավալուն անդրադարձ կատարեց նաև «Ջորջիան թայմս» պարբերականը: Առիթը մի քանի օր անց՝ սեպտեմբերի 9-ին, Նյու Յորքում, ՄԱԿ Գլխավոր ասամբլեայում արխագական և օսական փախստականների վերաբերյալ Վրաստանի ներկայացրած բանաձևին ՀՀ-ի կողմ չարտահայտվելն էր: Հոդվածագիրը, իստորեն դատապարտելով հայկական կողմի այս քայլը, դարձյալ հիշատակում է «Վրաստանի օրհասական պահին հայերի դավաճանության», «Վրաստանին ներկայացվող տարածքային պահանջների» մասին հին ու չարչրկված թեզերը՝ հավելելով այն «թարմ օրինակով» և փաստելով, թե, իբր, 2008թ. օգոստոսյան պատերազմի օրերին Գյումրիի ռուսական

¹Նույն տեղում:

²Նույն տեղում:

ռազմաբազայից ինքնաթիռները մի քանի անգամ ուժակոծել են վրացական խաղաղ բնակչությանը¹: Անդրադառնալով Սերժ Սարգսյանի սեպտեմբերյան հայտարարությանը՝ թերթը փաստում է, որ Ջավախքում պայթյունավտանգ իրադրության ստեղծման գործում ներգրավվել է նաև ՀՀ նախագահը, քանզի «վերջինս պահանջել է հայերենը Ջավախքում հայտարարել տարածաշրջանային լեզու»²: Շարունակելով խնդրի քննարկումը՝ «Ջորջիան թայմս»-ը ներկայացրել է վրաց որոշ քաղաքագետների տեսակետները: Մոսո Ցինցաձեն, օրինակ, ՀՀ-Վրաստան հարաբերությունները բնականոն չի համարել: Ըստ քաղաքագետի՝ ՀՀ-ն Վրաստանի հանդեպ վարում է սխալ քաղաքականություն, որն անմիջականորեն կապված է ՀՀ-ԹՀ սահմանի բացման մասին փոխպայմանավորվածությունների հետ: Խոսելով Ջավախքի հիմնահարցի մասին՝ Ս.Ցինցաձեն դարձյալ հիշեցնում է, որ դա վրացական հինավուրց տարածք է, և հայերն այստեղ են վերաբնակեցվել գեներալ Պասկևիչի օրոք: Քաղաքագետը դրանով նորից մեջտեղ է բերում ջավախահայերի՝ Վրաստանում հյուր լինելու մասին վրացական կարծրացած տեսակետը, և այս պարագայում խոսք անգամ չի կարող լինել հայերենին կարգավիճակ շնորհելու մասին: Գործընկերների տեսակետներից գրեթե չի տարբերվում նաև Վրաստանի լեյբորիստների կուսակցության առաջնորդ Շավա Նաթելաշվիլու տեսակետը: «Ջորջիան թայմս»-ի նույն համարում քաղաքական գործիչն ուղղակիորեն դիմում է Սերժ Սարգսյանին. «Տարածաշրջանային լեզու հայտարարելու հարցը նախ Բուենոս Այրեսում պետք է կարգավորել, ուր 100 հազ. հայ է ապրում, Ավստրալիայում, որտեղ կա հայերի մեծ քանակություն, ինչպես նաև Կալիֆորնիայում, որտեղ ապրում է 300 հազարից ավելի հայություն: Նման նախաձեռնությամբ դիմեք թվարկածս երկրների ղեկավարությանը և, եթե ստանաք իրավունք, նոր միայն դիմեք մեզ, և մենք կմտածենք, թե ինչպես վարվենք»³: Չգտելով առավել ընդգծել ՀՀ-ի և հայության վերաբերյալ արտահայտած նեգատիվ տրամադրությունները՝ վրացի հոդվածագիրը մեջ է բերում նաև ադրբեջանցի քաղաքագետ Արիֆ Յունուսի տեսակետը, ըստ որի՝ ներկայիս Հայաստանն ստեղծված է Վրաստանի և Ադրբեջանի հինավուրց հողերի վրա, իսկ հայ քաղաքական ընտրանին, իր թերհասությունից ելնելով, մշտապես տարածքային հավակնություններ է ունեցել հարևանների նկատմամբ⁴: Նույն օրերին «Սաքարթվելոս ռեսպուբլիկա» թերթում տեղ

¹ "ჯორჯიან თაიმსი" («Ջորջիան թայմս»), N 34, 2009:

² Նույն տեղում:

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում:

գտած քաղաքագետ Մոսո Յինցաձեի՝ ծավալուն հարցազրույցում հայտնած տեսակետներից մեկի համաձայն՝ Վրաստանի հանդեպ ՀՀ իբր բացահայտ թշնամական և էքսպանսիոնիստական քաղաքականությունը կապված է ՀՀ-ԹՀ սահմանի բացման մասին քննարկումների հետ: Այս համատեքստում էլ, ըստ քաղաքագետի, հետզհետե ակտուալ է դառնում Ջավախքի անեքսիայի հարցը, որի բաղադրիչներից մեկն էլ Ս.Յինցաձեն համարում է ՀՀ նախագահի՝ հայերենը տարածաշրջանային լեզու հռչակելու անհրաժեշտության մասին հայտարարությունը¹: «Ողջ աշխարհն է պահանջում, որ պահպանեն ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները, բայց ոչ մի տեղ չի գրված, որ նրանց լեզուն պետական պետք է հայտարարվի», - նշում է Ս.Յինցաձեն և կարծիք հայտնում, որ հայ երիտասարդները հավանաբար դիտավորյալ չեն սովորում վրացերեն²: Նույն օրերին գրեթե նույն բովանդակությամբ հրապարակում ի հայտ եկավ այս անգամ ընդդիմադիր «Ասավալ-դասավալի» թերթում: Ծավալուն իր հոդվածում Գեորգի Գիգաուրին, նկարագրելով 2008թ. օգոստոսյան պատերազմից հետո ստեղծված իրավիճակը, նշում է, որ իբր սկիզբ է առել Վրաստանի քայքայման և մասնատման գործընթացը, և ՀՀ-ն ևս անմասն չէ այդ գործում. «Ջավախքի արմենիզացիայի (ընդգծումը հեղինակինն է՝ Վ.Ս.) ծրագրերի մասին բազմիցս է խոսվել և գրվել: Երևանը բացահայտ կերպով հարմար առիթ է փնտրում, որպեսզի Վրաստանից էլ առավել հեռացնի այդ հինավուրց վրացական հողը և վերջնականապես այն միացնի Հայաստանին», - ավելացնում է հոդվածագիրը և փաստում, որ իբր հենց այդ նպատակին է ծառայել ՀՀ նախագահ Մերժ Սարգսյանի՝ Ջավախքում հայերենը մարզային լեզու հռչակելու անհրաժեշտության մասին հայտարարությունը³: Գ.Գիգաուրին ևս կրկնում է նախորդների այն թեզը, թե ինչու Մերժ Սարգսյանը նման կոչով չի դիմում աշխարհի մի շարք երկրների ղեկավարներին: Հեղինակի կարծիքով՝ հայերը 2009թ. ամռանը Երևանում գտնվող Մ.Սաակաշվիլուն դիտավորյալ նվիրեցին Պատվո շքանշան, որպեսզի նրանից պահանջեն և՛ տարածաշրջանային լեզվի կարգավիճակի շնորհում, և՛ Աջարիայի վրայով դեպի Սև ծով տանող ճանապարհի կառուցում և այլն:

Ամփոփենք.

- Ջավախքում հայերենին տարածաշրջանային լեզվի կարգավիճակի տրամադրումն առանցքային նշանակություն ունի ջավախահայության կյանքի բարեփոխման համար:

¹ "საქართველოს რესპუბლიკა", N 188, 2009.

² Նույն տեղում:

³ "საველ-დასავალი", N 39, 2009.

- Ջավախքում հայերենը տարածաշրջանային լեզու հռչակելու անհրաժեշտությունն ամրագրված է միջազգային օրենսդրությամբ, մասնավորապես՝ «Տեղաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների խարտիայով» (Ստրասբուրգ, 05.11.1992): Նշյալ պահանջով մշտապես հանդես են եկել ինչպես ջավախահայ մի շարք հասարակական-քաղաքական կազմակերպություններ և ազդեցիկ գործիչներ, այնպես էլ ՀՀ նախագահ Ս.Սարգսյանը, որը 2009թ. սեպտեմբերին հանդես եկավ աննախադեպ հայտարարությամբ:
- Վրաստանը, 1999թ. ընդգրկվելով ԵԽ կազմում և ստանձնելով մի շարք պարտավորություններ, այդուհանդերձ, դեռևս չի շտապում վավերացնել «Տեղաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների խարտիան» և քննարկումներ ծավալել Ջավախքում հայերենին իրավական կարգավիճակի շնորհման ուղղությամբ: Արդյունքում՝ Վրաստանի սահմանադրության 8-րդ հոդվածով ներկայում ամրագրված լեզուները երկուսն են. վրացերենը՝ որպես համընդհանուր պետական և նրա կողքին աբխազերենը՝ որպես ԱԻՀ տարածաշրջանային լեզուներ:
- Վրացական վրացալեզու տպագիր մամուլի շուրջ տասնամյա ժամանակահատվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ վրաց հասարակական-քաղաքական միտքը գրեթե առանց բացառության պաշտպանում է Վրաստանի պետական քաղաքական այն գիծը, ըստ որի՝ ջավախահայության կյանքի որակի բարելավման հիմնական նախապայմանը վրացերենի յուրացումն է:
- Վրաց պետական քաղաքականությանը համահունչ կերպով վրաց հասարակական-քաղաքական միտքը ևս դեմ է հայերենը տարածաշրջանային լեզու հռչակելուն՝ համարելով այն պետականության դեմ ուղղված քայլ, անջատողականություն, «դաշնակցական» վարքագիծ, Վրաստանի տարածքային ամբողջականության դեմ ուղղված արկածախնդրություն, Ջավախքը ՀՀ-ին միացնելուն ուղղված գործընթացի առաջին փուլ և այլն:
- ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի՝ Ջավախքում հայերենին մարզային լեզվի կարգավիճակի շնորհման անհրաժեշտության մասին 2009թ. սեպտեմբերյան հայտարարությունը ևս ծայրահեղ քննադատության արժանացավ վրացական միջավայրում: Վրաց հասարակական-քաղաքական շրջանակները միանշանակորեն մերժեցին տվյալ հար-

ցի քննարկման ցանկացած ձևաչափ, իսկ թե՛ իշխանամետ, թե՛ ընդդիմադիր մամուլը և հասարակական միտքը շտապեցին ամեն կերպ սևացնել Ս.Սարգսյանի այս հայտարարությունը: ՀՀ նախագահի նշյալ հայտարարությունը վրաց որոշ շրջանակներ կապեցին ՀՀ-ԹՀ սահմանի բացման մասին փոխպայմանավորվածությունների հետ, ինչից ելնելով ՀՀ-ն, ըստ տվյալ տեսակետի, ձգտում է Վրաստանի առջև դնել կոշտ պահանջներ, ինչը մինչ այդ, ելնելով տարանցիկ կախվածությունից, տեղի չէր ունեցել: Իրենց հերթին, Մ.Սաակաշվիլուն ընդդիմադիր շրջանակները շտապեցին Ս.Սարգսյանի նշյալ հայտարարությունը կապել Կրեմլի քաղաքականության հետ, ըստ այդ տեսակետի՝ Ռուսաստանն այդպիսով փորձում է կրկին ապակայունացնել տարածաշրջանը և շարունակել 2008թ. լայնորեն սկզբնավորված Վրաստանի մասնատումը:

Հունիս, 2018թ.

**ՀԱՅԵՐԵՆԻՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՏՐԱՄԱԴՐՄԱՆ ԽՆԴԻՒ
ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԸ ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼՈՒՄ**

Վահե Սարգսյան

Ամփոփագիր

Ջավախքում հայերենը՝ որպես տեղի ազգաբնակչության մայրենի լեզու, մինչ օրս չունի իրավական կարգավիճակ: Չնայած այն հանգամանքին, որ հայերենին տարածաշրջանային լեզվի կարգավիճակի տրամադրման անհրաժեշտությունն ամրագրված է ինչպես ջավախահայության՝ Վրաստանի իշխանություններին ներկայացվող պահանջների մեջ, այնպես էլ միջազգային (եվրոպական) իրավունքում, այդուհանդերձ, Վրաստանի ղեկավարությունն այդ հարցում ունի ժխտողական կեցվածք: Վրաստանը չի վավերացրել նաև «Տեղաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների խարտիան» (Ստրասբուրգ, 05.11.1992): Վրաստանի ղեկավարության նշյալ ժխտական դիրքորոշումը լիարժեք պաշտպանում են նաև վրաց հասարակական-քաղաքական մտքի ներկայացուցիչները, ովքեր ծայրահեղ քննադատության են արժանացրել նաև ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի՝ հայերենը Վրաստանում մարզային լեզու ճանաչելու անհրաժեշտության մասին 2009թ. սեպտեմբերյան հայտարարությունը:

ОБСУЖДЕНИЕ ВОПРОСА О СТАТУСЕ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА В ГРУЗИНСКОЙ ПРЕССЕ

Վազ Տարգիսյան

Резюме

Армянский язык в Джавахке, как родной для местного населения, до сих пор не имеет правового статуса. Несмотря на то, что армянский язык в статусе регионального зафиксирован как в требованиях грузинских властей, так и в международном европейском праве, тем не менее по этому вопросу грузинское правительство придерживается позиции отрицания. Грузия не ратифицировала «Хартию региональных языков или языков меньшинств» (Страсбург, 05.11.1992). Представители грузинской общественно-политической мысли полностью поддерживают упомянутую негативную позицию грузинского руководства, которое еще и критически оценило заявление президента Республики Армения Сержа Саргсяна о необходимости признания армянского в качестве регионального языка в Грузии в сентябре 2009г.

THE DISCUSSION IN GEORGIAN MEDIA ABOUT AWARDED A STATUS TO THE ARMENIAN LANGUAGE

Vahe Sarkisyan

Resume

The Armenian language as the native tongue of the local ethnic population of Javakhk region in Georgia does not have any legal status. Despite the necessity of awarding the Armenian a legal status of the regional language is clearly asserted in the request presented to the Georgian authorities by the Javakhk Armenians, as well as in the international (European) rights, the Georgian authorities continue rejecting this.

Georgia has not ratified the European Charter for Regional or Minority Languages yet (Strasbourg, November 5, 1992). The above mentioned rejection is entirely supported by the Georgian social-political leaders, who sharply criticize the declaration by the president Serzh Sargsyan on the necessity of recognition of Armenian as a regional language.